

Стопански
факултет

Социално- икономическа анализи

Книга 1/2022 (21)

DOI: 10.54664/VOSH3994

Мария Павлова*

ЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ В СЧЕТОВОДСТВОТО, ПРЕДИЗВИКАНИ ОТ ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА

Mariya Pavlova

ETHICAL PROBLEMS IN ACCOUNTING CAUSED BY DIGITALIZATION

Abstract: Digitalization changes accounting, the profession, as well as accounting information by setting new trends in their development. Emerging trends are a challenge for professional accountants who may be negatively affected by the many opportunities offered by the modern world and digitalization, and thus deviate from the “right path”. Therefore, the role of accounting ethics is constantly growing. Accountants’ ethics is a key factor that helps build trust with stakeholders. Identifying ethical issues and their timely elimination is a significant contribution of accountants to risk management in the organization.

Keywords: accounting ethics; digitalization; ethical issues; professional accountants.

Въведение

Обществото не може да се довери на професионалния счетоводител, ако етиката е под съмнение. На фона на продължаващите промени в дигиталната ера, заинтересованите страни в отделните организации търсят сигурност. Когато се сблъскат с нова информация или непозната ситуация, един от възможните начини за постигането на сигурност е да се окаже доверие на преценката на професионален счетоводител. Това може да се случи, само ако има силно убеждение, че счетоводителят е безспорно етичен. Следователно етиката на счетоводителите е ключов фактор, който помага за изграждането на доверие със заинтересованите страни.

В последните 20 години се правят множество проучвания за основните тенденции в развитието на счетоводството и всички те в някаква степен засягат етичната страна както на счетоводството, така и на счетоводните практики.

Ролите на счетоводителите в бизнеса също продължават да се променят. Един цифров, основан на данни и ограничен от ресурси свят предоставя огромна възможност, но и голям риск. Професионалният счетоводител и финансовият мениджър, паралелно със справянето с очакванията на инвеститорите и управляващите за краткосрочни резултати, трябва да спомогнат за измерването и съобщаването на това, което има значение за дългосрочния успех и репутацията на икономическата единица.

* **Мария Павлова** – проф. дн по счетоводство, катедра „Финанси и счетоводство“, Стопански факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: m.pavlova@ts.uni-vt.bg

Все повече изследователи се фокусират върху връзката между дигитализацията, счетоводството и етиката. Авторът на настоящата публикация също има предходни изследвания в тази насока¹.

П. Петрова определя дигитализацията като предизвикателство за счетоводството. Дигитализацията променя самото счетоводство, счетоводната професия, формата и произхода на счетоводната информация. Бизнесът и обществото имат все по-високи очаквания, които не се покриват със сегашните условия и състояние на счетоводството². Освен това, внедряването на цифровите технологии и промяна облика на счетоводната професия са две от тенденциите, които ще определят бъдещото развитие на счетоводството³.

Д. Р. Кнудсен, изследвайки мястото на дигитализацията в процеса на историческото развитие на технологиите подчертава, че дигитализацията е някъде по средата между цифровизацията и дигиталната трансформация. Тя включва повече от обикновен технически процес (цифровизацията), но не води непременно до преконфигуриране на стратегията или дълбоки промени в поведението на бизнеса (като при дигиталната трансформация). Въпреки това, дигитализацията е свързана с важни промени, касаещи социално-техническите структури⁴. Той подчертава, че дигитализацията влияе върху счетоводната практика по редица нови начини, три от които са особено значими. Първо, дигитализацията прави границите на счетоводството все по-неуловими. Второ, дигитализацията води до нови форми на властови отношения в икономическата единица. Трето, дигитализацията повдига нови въпроси, свързани с производството на знания за вземане на решения. Тези три направления поставят ключови въпроси по отношение на това: Как дигитализацията засяга границите на дейността на счетоводителите и самата счетоводна професия? Как дигитализацията ще повлияе на ролята на различните участници в организациите и кой ще определя как се приема и прилага дигитализацията? Как влияе дигитализацията върху производството на знания, подходящи за вземане на решения?⁵

С течение на времето, разширяването на влиянието на счетоводството и неговото значение за обществото такова, каквото е познато в момента, предизвиква разширяване на влиянието, което счетоводната етика оказва върху счетоводната дейност. От своя страна счетоводната етика показва кое е правилното и кое не в работата на счетоводителя. Проблемът се състои в това, че днес, не за всички винаги е ясно какво всъщност е „правилното“. Това е следващото ниво на сложност – въпрос, който може да бъде решен с достатъчно много образование и практическо приложение в счетоводната дейност.

От позицията на етиката и технологиите, да се разбере кое е „правилното“ действие е итеративен⁶ процес. Процес, който изисква проактивно ангажиране с технологията, отразяване на грешките в преценката и включване на обучението в следващата, подобрена итерация⁷. Причината за този факт е, че в дигиталната ера човекът има работа с движеща се цел. Веднага щом той

¹ Павлова, М. (2020) Дигитализация, счетоводство и обучение – пленарен доклад. В сборник: Развитие на българската и европейската икономика – предизвикателства и възможности. Сборник с научни изследвания от годишната конференция на Стопански факултет на ВТУ, проведена на 15–16.10.2020 г. във Велико Търново. с. 11–17 и М. Павлова (2020) Променящата се роля и новите компетенции на управленските счетоводители в ерата на цифровите технологии. В Сборник: Приносите на счетоводството в икономическата наука. Юбилейна международна научна конференция по повод 100-годишнината на катедра „Счетоводство и анализ“, 2020, София, УНСС, Издателски комплекс –УНСС, с. 136–144.

² Петрова, П. (2021) Accounting Perspectives in the Light of Digitalization 4rd International Conference Southeast Europe: History, Culture, Politics, and Economy. Bologna: Filodiritto Publisher, p. 172.

³ Пак там, с. 173.

⁴ Knudsen, D. R. (2020) Elusive boundaries, power relations, and knowledge production: A systematic review of the literature on digitalization in accounting, *International Journal of Accounting Information Systems*, (36), p. 2.

⁵ Пак там, с. 3.

⁶ Който се повтаря или съдържа повтарящо се действие; многократен процес.

⁷ Vaidyanathan, Narayanan. 18.10.2017. Navigating Ethics in a Digital Age. // *International Federation of Accountants*. <<https://www.ifac.org/knowledge-gateway/building-trust-ethics/discussion/navigating-ethics-digital-age>>

се сблъска с нова етична дилема е изправен пред следващото голямо неизвестно. Така, че какво и да научи е може би по-малко важно от това как да го научи. Неразделна част от този процес е начинът на мислене за непрекъснато учене и професионално развитие – готовност за непрекъснато предизвикване на зоната на комфорт⁸.

Изложение

Счетоводната професия играе важна роля в развитието на хора със знания, умения и мислене, които да подкрепят способността да правят „правилното“ нещо. Една от най-важните дейности в икономическата единица, която е в приоритета на професионалните счетоводители е да бъдат надеждни стопани на активите ѝ и да работят като нейна „етична съвест“. Това е ценно в дигиталната ера, където има нова информация, която трябва да бъде разбрана и интерпретирана. *Идентифицирането на потенциалните етични капани в дигитална среда е принос с добавена стойност, който подкрепя управлението на риска в икономическата единица.*

За развитието на счетоводната професия е важно не само бъдещите счетоводители да имат достатъчно знания и умения, но също така и да работят за изграждането на определени морални ценности като чувството за дълг, отговорност и справедливост. За професионалните счетоводители, етичността е тясно свързана с надеждността, истинността и притежаването на необходимите способности. Етичният кодекс на професионалните счетоводители⁹, издаден от Съвета по международни етични стандарти за счетоводители (IESBA), изрично разписва принципите на **почтеност, обективност, професионална компетентност и надлежно внимание, конфиденциалност и професионално поведение.**

Според независимо национално проучване на компанията Уолтърс Клуър¹⁰ сред близо 500 счетоводни специалисти в САЩ, основните тенденции в развитието на счетоводството са следните пет и всяка от тях има своя етичен аспект:

– *Нарастващ фокус върху обслужването на клиента* – предоставянето на висококачествено обслужване на клиентите (клиентски портали, осигуряващи денонощен цифров достъп до документи и данни, споделяне на файлове при поискване и предимството на безопасен обмен на информация, дори далеч от офиса); използването в максимална степен на технологиите за автоматизиране на дейностите и облекчаване на служителите, заедно с предлагането на повече персонализирани и стратегически консултации на клиентите. Висококачественото обслужване на клиентите обаче е пряко свързано с принципите на счетоводната етика. Невъзможно е клиентите да бъдат доволни от предоставените им счетоводни услуги, ако фундаменталните етични принципи не се спазват или още повече – се нарушават. Всеки един от тези принципи допринася за подобряване на качеството на счетоводните услуги и дава възможност на клиентите да се чувстват сигурни и спокойни.

– *Промени в технологичната интеграция* – да се правят съществени стратегически инвестиции в технологии днес, докато се осигурява плавно преминаване към интеграция с нови и развиващи се технологии. Тази тенденция за развитие показва все по-засилващото се влияние на технологиите в съвременното счетоводство. Въпреки това обаче човешкият фактор в счетоводството е и винаги ще бъде от изключителна важност. Доверието в професионалните счетоводители и отстояването на основните етични принципи са в основата на доверието към технологиите и програмните продукти, използвани от всеки счетоводител.

– *Използване на възможностите за дигитална мобилност* – намаляване на капиталовите разходи, увеличението на услугите и продуктивността на служителите чрез силата на мобилните устройства и дигиталните приложения, обособяване на добре структурирани информационни ар-

⁸ Пак там.

⁹ Ръководство по международен етичен кодекс на професионалните счетоводители // International Code of Ethics for Professional Accountants. New York, USA. 2018. <<https://www.ides.bg/>>

¹⁰ Wolters Kluwer. CCH Survey Reveals Top 5 Trends Impacting Future for Accounting Firms of All Sizes. // Cision PR Newswire. Wolters Kluwer, CCH (CCHGroup.com) е водещ световен доставчик на данъчна, счетоводна и одиторска информация, софтуер и услуги.). Проучването е проведено през август 2014 г.

хиви на основа на „облачни“ приложения. Тази тенденция на развитие е свързана с увеличаване на продуктивността на счетоводителите. Същевременно съвременните дигитални форми на работа и общуване позволяват по-лесното извършване на измами, съмнителни сделки и изтичането на конфиденциална информация. Затова счетоводната етика и Кодексът на професионалните счетоводители са все по-важни за запазването на престижа и доверието в счетоводната професия.

– *Управление на таланти и планиране на приемственост* – откриването и управлението на таланта, развитие на нови и различни групи умения, управление на оттеглянето на старите ръководни служители е нов акцент в развитието на счетоводството. Приемствеността в счетоводството отново е свързана пряко със счетоводната етика. По-опитните служители трябва да са пример за по-младите за това, че спазването фундаменталните принципи, представени в Кодекса, трябва да бъде ежедневна практика, а не само теория. Приемствеността и предаването на знания, опит и умения от по-опитните на по-младите затвърждават традициите в счетоводството и по този начин увеличават доверието на клиентите и на обществото като цяло¹¹.

– *Социалните мрежи като бизнес инструмент* – компаниите стават по-добри в използването на социалните мрежи за да продават бизнеса си, за да откриват и привличат клиенти, за да имат поглед върху конкуренцията. Тази тенденция в развитието на съвременното счетоводство също е по-успешна, когато към нея бъдат приложени фундаменталните етични принципи. Лоялната конкуренция, както и правилното използване на свободата в социалните мрежи са част от съвременните изисквания за етично поведение на всеки професионален счетоводител и водят до укрепване на доверието в счетоводната професия.

В проучване на CPA Canada¹², проведено сред повече от 1200 дипломирани професионални счетоводители и други заинтересовани страни (като регулатори, университетски учени, технологични експерти и специалисти по стандартизация), не само от Канада, а и от цял свят, се поставят фундаментални за професията въпроси, касаещи периода 2020–2030 г. Очертани са най-важните тенденции, а основните констатации поставят много нови въпроси.¹³ Две от новите тенденции касаят пряко разглежданата тематика, а именно:

– етиката и общественото доверие трябва да бъдат на преден план, тъй като счетоводителите преминават в ерата на цифровите технологии;

– счетоводителите трябва да играят водеща роля по отношение на информацията и по-точно в това как данните да са защитени, управлявани и използвани за вземане на решения.

Както се вижда от казаното до тук, тенденциите в развитието на счетоводството са предизвикателство пред счетоводителите. Много от тях могат да се повлияят негативно от твърде разнообразните възможности, които предлага съвременният свят и дигитализацията и да се отклонят от „правия път“. Затова ролята на счетоводната етика постоянно се засилва. Фундаменталните принципи посочват на професионалните счетоводители правилната линия на движение и ги ориентират кое може да се приеме за етично и кое не. Без счетоводната етика, за счетоводителите би било по-трудно да поддържат високото ниво на професионализъм, което се изисква от тях в наши дни.

Към днешна дата три проблема са особено актуални и въздействащи върху финансово-счетоводната дейност в организацията: силната конкурентна среда, връзката между теорията и практиката и дигитализацията. Авторът на настоящата публикация приема, че това са три особено важни области за изследване в счетоводството. За целите на тази публикация се поставя *акцент на дигитализацията и нейния отзвук върху счетоводната етика*.

Професионалните счетоводители могат да подпомогнат развитието на икономическата единица, в която работят като защитават нейния имидж и действат, ръководени от принципите за етично поведение. Това поведение има още по-значима роля в съвременната дигитална епоха

¹¹ Липсата на приемственост и прекъсване на връзката между по-опитните и по-младите счетоводители и одитори е една от основните причини за фалита в началото на 21 век на световната одиторска и консултантска компания „Артур Андерсън“.

¹² https://www.cpacanada.ca/en/foresight-initiative?sc_campaign=48F75D74ED1E41C6947BCC4123A35422.

¹³ За повече подробности виж: **Павлова, М. (2020)**. Преосмисляне бъдещето на счетоводната професия, *Социално-икономически анализи*, 2020, 1 (12), с. 66–72.

където, както по-горе беше посочено, непрекъснатият поток от информация създава благоприятна среда за възникването на проблеми, заплашващи спазването на професионалната счетоводна етика. Откриването на тези проблеми и тяхното навременно отстраняване е сериозен принос от страна на счетоводителите към управлението на риска в организацията.

Възникващите етични дилеми не се разрешават лесно, тъй като често включват различни гледни точки и избори. Съществуват различни етични и морални съображения, които могат да включват работната среда, разпределението на печалбата или бонуси, както и лични взаимоотношения. В динамично променящия се свят счетоводителите често се сблъскват с редица етични дилеми, а признаването и справянето с тях е важна част от това да си професионален счетоводител. Ангажираността на счетоводителя с подобни проблеми подобрява неговото етично мислене като му помага да анализира даден проблем от различни гледни точки. Крайните решения и действия, които счетоводителят може да предприеме, могат да бъдат повлияни редица фактори: от културата, както и масовото движение на хора от една култура в друга; от различните „норми“ на поведение, характерни за обществото, в което дадено лице е израснало; степента на интеграция между религия и държава; социалните норми и др.

В епохата на дигитализация спазването на етичните принципи и етичното поведение са все по-важни, тъй като тя създава потенциал за повишен риск от заплахи. Съвременният счетоводител трябва да е наясно с тези заплахи, за да може успешно да се справи с тях или да ги избегне. Новите предизвикателства пред счетоводителите от XXI век са свързани с изкуствения интелект и роботиката, големите масиви от данни, мобилните устройства, защитата от кибератаки, облачните технологии и други. По-нови проучвания въвеждат допълнителни технологии като интернет на нещата, блокчейн, 3D печат, които коренно променят начина на водене на бизнеса. *Оформя се проблем, свързан с тенденцията технологиите да се развиват по-бързо отколкото организациите могат да се адаптират.*

Дигитализацията застрашава етичните принципи и особено професионалната компетентност и надлежно внимание, почтеността и отговорността, свързана със запазване на конфиденциалност. Още нещо – тези етични принципи са застрашени по различен начин. Може би най-силно засегнатият принцип е „професионалната компетентност и надлежно внимание“. Защото дигиталната епоха предизвиква нови проблеми, които не са били познати на човечеството досега. Тя създава благоприятни условия за възникването на нови предизвикателства пред счетоводната етика. Преди да предприеме действия за решаването на конкретен проблем, счетоводителят трябва да проучи в дълбочина както ситуацията, така и нейния контекст. Но липсата на знания и опит създава риск от компрометиране на професионалната компетентност. Затова именно липсата на знания и опит най-много застрашават спазването на този фундаментален етичен принцип.

Ст. Томадакис посочва „...вярваме, че тези фундаментални принципи остават силни и валидни, но може да изискват ново съдържание и приложения и следователно има нови възможности за спазването им, но също и рискове“¹⁴. Според него „...обективността обикновено означава липса на пристрастия – сега има машини и алгоритми, които се учат, така че пристрастието не е само пристрастието във вашата или моята глава, а е потенциалното пристрастие на самия алгоритъм.“¹⁵

Прилагането на етична преценка се затруднява особено в условията на дигитализация, ако няма разбиране от страна на счетоводителя за самата същност на конкретната технология, както и възможностите и предизвикателствата, която тя може да създаде. За да постъпват етично и да печелят доверие, професионалните счетоводители трябва относително бързо да усвоят новата информация и да се научат да преценяват ситуацията правилно, дори и преди това да не са се сблъскали с нещо подобно, което извежда на преден план необходимостта от бързо и адекватно обучение.

¹⁴ Ставрос Томадакис е председател на Съвета по международни етични стандарти за счетоводители (IESBA) и почетен професор по финансова икономика в Атинския университет. <https://sfmagazine.com/post-entry/july-2019-adapting-accounting-ethics-to-new-technology/>

¹⁵ Пак там.

С какви основни етични проблеми, свързани с дигитализацията могат да се сблъскат професионалните счетоводители?

Кражбата на информация е най-често срещаният проблем, свързан с пробив в сигурността. Всяко предприятие съхранява огромно количество информация в различни свои системи. Самата информация може да бъде вътрешна (например свързана със служители) или външна (свързани с контрагенти). Кражбата на информация води до финансови загуби и нанасяне на щети върху репутацията на организацията. Ако информацията не е адекватно защитена с активното съдействие на счетоводителя, злонамерени лица могат лесно да се възползват от уязвимостта на базите данни.

ИТ сигурността е въпрос на технология, но счетоводителят също има задължение да отговаря за информацията, с която работи, затова трябва да е наясно с възможните рискове. Рискът от нарушаване на обективността нараства поради заплахата, че злонамерени лица могат да унищожат информацията или да злоупотребят с нея. В допълнение на това може също да бъде нарушен и етичният принцип за конфиденциалност, свързан с информация за контрагенти или служители. Професионалните счетоводители трябва да са наясно, дали разполагат с информация, ценна за външни лица и да бъдат сигурни, че са гарантирали максимална защита на тази информация.

Нормативното регулиране на събирането на данни става все по-засилено (на национално и фирмено ниво). Фирмите трябва да осигурят участието на всички заинтересовани страни. Счетоводителят носи отговорността да гарантира за спазването на мерките и тяхното правилно прилагане. Ако са извършени злоупотреби с такъв тип информация, счетоводителят може да бъде обвинен, че е нарушил принципите на почтеност и професионална компетентност. Всяка фирма трябва да използва отговорно предоставената ѝ информация и да не прави компромиси със спазването на принципа за конфиденциалност.

Професионалният счетоводител трябва да е добре запознат с етичните принципи, за да може да предприема адекватни действия, ако установи, че има нарушение на сигурността на информацията. Изхождайки от задължението на счетоводителя винаги да действа в обществен интерес, може да се наложи информиране на засегнатата страна контрагент, че лична информация е била изложена на риск.

Бизнесът, базиран на дигитални платформи набира популярност, защото обединява потребителите и производителите. Пример за такъв бизнес са платформите Google, Facebook, YouTube, Uber и др. Те имат минимални нива на физически активи или собствени материални запаси за продажба и не се нуждаят непременно от увеличаване на броя на служителите, за да се разширят. Целта е да създадат значителна потребителска база и да я свържат със списък на надеждни специалисти доставчици, които да предоставят услугите.¹⁶ Лицата, чиито услуги се предлагат от тези фирми, могат да сключат договор с тях (но не като служители), а това често поставя под въпрос защитата на служителите и начина на ръководство. Понякога се налага счетоводителят сам да реши дали бизнесът е подходил справедливо към доставчиците на услуги, например дали те наистина са служители със специфични права, или са просто доставчици без подобни законни права¹⁷. Предотвратяването на несправедливо отношение в подобни случаи е поверено на счетоводителя и е негов етичен ангажимент. От него се изисква да балансира между търговските интереси на заинтересованите страни.

Етична страна има прилагането на Технологията на разпределените регистри (distributed ledger technology, DLT). Тя е дигитална система от база данни за транзакции, която се съхранява в мрежа от множество компютри, а не на едно централно място. Обикновено всички членове на мрежата могат да четат тази информация и в зависимост от правата, които притежават, да я допълват. Най-разпространеният вид технология на разпределените регистри е блоковата верига (blockchain). При нея транзакциите се групират в блокове, които се свързват в хронологичен ред и образуват верига. Цялата верига е защитена от сложни математически алгоритми, които имат

¹⁶ Strategic Business Reporting. Accounting ethics in the digital age. <<https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/ethics-digital.html>>

¹⁷ Пак там.

за цел да осигурят целостта и сигурността на данните. Тази верига представлява пълен запис на всички транзакции, включени в базата данни¹⁸. Следователно от счетоводителите се изискват познания относно тази технология, както и това да могат да правят оценка на риска от неоторизиран достъп до данните. При работа с такива големи количества от информация от професионалните счетоводители се изисква да предприемат всички действия да защитят обществения интерес.

Управленските счетоводители и финансовите мениджъри се сблъскват с определен кръг проблеми, в процеса на прилагане на анализа на данни (Data analytics). Анализът на данни е по-широк термин, който обхваща *управлението на данните, визуализацията на данни, изкуствения интелект* и др. Приемането на етиката и анализа на данни по време на вземане на решения може да подпомогне стратегическото планиране, управлението на риска на организацията, както и да защити нейната репутация.

Връзката между счетоводната етика и управлението на данните се изразява в това, че за да може да се направи правилният анализ, сигурността на данните и контролът на достъпа трябва да бъдат приоритизирани по отношение поверителни или чувствителни данни.

Важен процес в работата на управленските счетоводители и финансовите мениджъри е визуализацията на данни. Те трябва да гарантират, че визуализацията на данните е създадена по етичен начин – а именно, за да се вземе правилното управленско решение, визуализацията трябва да включва абсолютно всички необходими данни (без умишлено премахване на определена информация). В противен случай е налице етичен проблем.

Изкуственият интелект (AI), големите бази данни, машинното обучение са сложни теми и има много опасения относно етиката на използването им, качеството на данните, несъзнателното пристрастие и др. Нарастващото им приложение в практиката позволява вземането на по-бързи, последователни, основани на доказателства и точни решения. Използването на изкуствения интелект обаче трябва да бъде в рамките на законовите изисквания и при спазване на етичните принципи. Въпреки това характеристиките на изкуствения интелект повдигат въпроси относно етичното използване на новите технологии – например несъзнателното пристрастие. Алгоритъмът на изкуствения интелект технически не мисли по начина, по който хората го правят и не е задължително да споделя същите ценности. Смисълът не е, че изкуственият интелект може действва с неетични намерения. Той прави това, което му се казва да прави чрез процеса на кодиране. Трябва да има сигурност, че е зададено точно какво трябва да прави, съобразно ценностите на организацията и етичните принципи. В противен случай изкуственият интелект може да наследи несъзнателно пристрастие, програмирано в модела, изкривявайки резултатите.

Дискусията за етиката при използването на изкуствения интелект съществува от самото начало на развитието му. „Това не е същото като етиката на професионалните счетоводители, използващи изкуствен интелект, но очевидно има припокриване и трябва да се уверим, че те се подсилват взаимно“, отбелязва Ст. Томадакис¹⁹. „Ние всъщност не се движим в свят, в който машините ще вземат всички решения. По-скоро преценката и решенията ще бъдат хибридни, отчасти машинни и отчасти човешки.“²⁰ Освен това „...ще има вариации, при които човекът може да се намесва повече или машината може да се намесва повече, но тежестта на спазването на етичните принципи пада върху човека, а не върху машината, така че счетоводителите трябва да придобият уменията, за да определят дали машината отговаря на етичните стандарти, което може да бъде много страшно. Това е висока летва, но ние ще се движим по този начин като професия.“²¹

Счетоводителят като страна в процеса на работа с изкуствен интелект трябва да действа така че, всички заинтересовани страни да имат доверие. Етичната проблематика може да е свързана с това, че изкуственият интелект, подобно на човешкия, може да се използва злонамерено. Изкуственият интелект може да бъде възприет като заплаха за заетостта на определени категории

¹⁸ https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/distributed_ledger_technology.bg.html

¹⁹ <https://sfmagazine.com/post-entry/july-2019-adapting-accounting-ethics-to-new-technology/>

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там.

на труда и това от своя страна да създаде рискове от пристрастия при използването или внедряването на системата.

С развитието на дигитализацията (изкуствен интелект, големи бази данни, интернет на нещата, блокчейн, 3D печат и др.), фундаменталните принципи на Етичния кодекс на счетоводителите стават все по-актуални. Въпреки това, поради факта, че веднъж установени, етичните норми се променят много бавно, спазването им вероятно ще става все по-трудно. Дигитализацията може да премахне определени етични заплахи, но също така може да усложни прилагането на етичните принципи. Списъкът от ситуации, при които конфиденциалността може да бъде нарушена, непрекъснато нараства. Това прави фундаменталният етичен принцип за конфиденциалност по-различен от останалите принципи. Затова усилията на изследователите и професионалните организации се насочват към създаване на различни алгоритми за справяне с възникнал етичен проблем. Един възможен алгоритъм за действие е следният:²²

✓ Счетоводителят трябва да определи естеството на решението, което трябва вземе, като идентифицира контекста на етичната дилема.

✓ Счетоводителят трябва да определи чии права и интереси са засегнати от решението.

✓ Счетоводителят трябва да определи правилата на професионалната практика, вътрешните и външните разпоредби за управление и съответните приложими закони.

✓ Счетоводителят трябва да изложи аргументите „за“ и „против“ предприемането на определен начин на действие.

✓ Счетоводителят трябва да формулира решение, което да оправдае аргументите „за“ и „против“ действието, което трябва да се предприеме.

✓ Счетоводителят трябва да вземе предвид всички негативни последици от предприемането на определено действие или въздържането от такова.

Следователно може да се обобщи, че въпреки че средата, в която работи счетоводителят, се променя и става по-дигитализирана, основните етични принципи се запазват същите. Възможно е да има някои допълнителни аспекти, които счетоводителят трябва да вземе под внимание, ако се окаже в случай на етична дилема, поставена в дигитален контекст и тогава може да приложи посочения по-горе алгоритъм.

Промени в Етичния кодекс на професионалните счетоводители, влизащи в сила от 2022 г.

Комитетът по етика на Институтът на дипломираните счетоводители на Шотландия (The Institute of Chartered Accountants of Scotland, ICAS)²³ заедно със Съвета по международни етични стандарти за счетоводители IESBA (International Ethics Standards Board for Accountants)²⁴ провеждат няколко годишно проучване дали петте основни принципа са все още годни за нуждите на счетоводната професия. Целта е да се определи дали има необходимост те да бъдат допълнени или изменени, за да отразяват по-добре промените в света, включително и под въздействието на дигитализацията, както и поведението, присъщо за съвременния професионален счетоводител.

Още през октомври 2020 г. Съветът по международни етични стандарти за счетоводители (IESBA) направи ревизии на Етичния кодекс на професионалните счетоводители. Целта на тези ревизии е да популяризират по-добре ролята и мисленето, очаквани от всички професионални счетоводители. Ревизиите изрично признават, че на счетоводната професия е поверено общество-

²² Strategic Business Reporting. "Accounting ethics in the digital age". <<https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/ethics-digital.html>>

²³ <https://www.icas.com/professional-resources/ethics/2022-code-of-ethics-incorporates-iesba-changes-to-promote-the-role-and-mindset-expected-of-professional-accountants>

²⁴ Съветът по международни етични стандарти за счетоводители IESBA (International Ethics Standards Board for Accountants) е структура на IFAC и разработва и популяризира Международния етичен кодекс за професионални счетоводители. IESBA също така подкрепя дебата по въпроси, свързани със счетоводната етика и независимостта на одитора.

ното доверие и че то се основава на уменията и ценностите, които счетоводителят носи в своята професионална дейност. Важно е, че те потвърждават отново отговорността на професията да действа в обществен интерес и основната роля на Кодекса за изпълнение на тази отговорност. Част от ревизиите са влезли в сила през 2021 г., а друга част ще влязат в края на 2022 г.

Вземайки предвид тези ревизии, Институтът на дипломираните счетоводители на Шотландия (ICAS) приема ревизиран етичен кодекс, който влиза в сила от 1 януари 2022 г. Новите моменти могат да се очертаят в няколко основни направления:

Въвежда се нов отделен принцип на „морална смелост“, според който професионалистът трябва: да проявява решителност и професионален скептицизъм; да предизвика други, които се държат неадекватно; да се противопостави на използване на професионални възможности за лична полза, а не в обществен интерес.

Засилва се необходимостта от действия от страна на професионалните счетоводители за *запазване на обществен интерес*. Новите разпоредби в Кодекса подчертават широко обхватната роля на професионалните счетоводители в обществото и важността на отговорността на счетоводната професия да действа в обществен интерес. Изтъкват се уменията и ценностите, които професионалните счетоводители внасят в работата си и които са в основата на общественото доверие в професията.

Промени има по отношение на действащите основни етични принципи и по-конкретно:

– по отношение на принципа „професионално поведение“: основният етичен принцип на „Професионално поведение“ подчертава изискването професионалните счетоводители да „се държат по начин, който е в съответствие с отговорността на професията да действа в обществен интерес във всички професионални дейности и бизнес отношения“.²⁵

– по отношение на принципа „Почтеност“ – към основния етичен принцип „Почтеност“ е добавен нов материал за приложение, с цел да се наблегне на факта, че за професионалните счетоводители почтеността включва силата на характера да действат по подходящ начин, когато са изправени пред предизвикателства: „Професионалният счетоводител трябва да спазва принципа на почтеност, който се изисква от счетоводителя, да бъде директен и честен във всички професионални и бизнес отношения.“²⁶ Почтеността включва честно отношение, правдивост и силата на характера за действие по подходящ начин, дори когато е изправен пред натиск да направи друго или когато това може да създаде потенциални неблагоприятни лични или организационни последици. Честната работа включва зачитане на ценностите на равенство, разнообразие и приобщаване.

Признаване въздействието на технологиите. Въздействието на технологиите вече е изрично признато в рамките на два основни принципа:

– основният етичен принцип на „Обективност“ вече подчертава риска, че прекомерното разчитане на технологията може да наруши обективността на професионалния счетоводител. „Професионалният счетоводител трябва да спазва принципа на обективност, който изисква от счетоводителя да упражнява професионална или бизнес преценка, без да бъде компрометиран от:

а) пристрастие;

б) конфликт на интереси; или

в) неправомерно влияние или неправомерно разчитане на лица, организации, технологии или други фактори.“²⁷

– принципът на „Професионална компетентност и надлежно внимание“ е изменен, за да се подчертае важността на гарантирането, че знанията също са актуални относно свързаните с технологиите разработки и сега гласи: „Поддържането на професионална компетентност изисква непрекъснатата осведоменост и разбиране на съответните технически, професионални, бизнес и свързани с технологиите разработки.“²⁸

²⁵ <https://www.icas.com/professional-resources/ethics/2022-code-of-ethics-incorporates-iesba-changes-to-promote-the-role-and-mindset-expected-of-professional-accountants>, параграф R115.1

²⁶ Пак там., параграфи 111.1 A1 и 111.1A2

²⁷ Пак там., параграф R112.1

²⁸ Пак там., параграф 113.1 A2.

Важността на влиянието на технологиите върху етиката е видно и от факта, че IESBA създава Технологична работна група, която в момента проучва по-подробно въздействието на технологиите върху Кодекса, така че могат да се очакват по-нататъшни изменения на Кодекса във връзка с технологичните иновации. Очаква се IESBA да издаде проект за представяне на предложените промени през 2022 г. Освен това беше създадена и отделна работна група за технологиите на IESBA, за да помогне за улесняване на по-широкия преглед на последиците от новите и нововъзникващите технологии.

Въвежда се ново изискване за всички професионални счетоводители да имат „*питащ ум*“²⁹ (Inquiring Mind), когато идентифицират, оценяват и адресират заплахи на основните принципи. При прилагане на концептуалната рамка професионалният счетоводител трябва да:

- а) има любопитен ум;
- б) упражнява професионална преценка; и
- в) да използва мнението на трета страна.

Кодексът също така подчертава разликата между изискването всички професионални счетоводители да имат „питащ ум“ от одиторския термин „професионален скептицизъм“. Професионалните счетоводители, извършващи одити, прегледи и други ангажменти за изразяване на сигурност, освен че имат „питащ ум“, са длъжни да проявяват „професионален скептицизъм“, който включва критична оценка на одиторските доказателства.

Поставя се нов акцент на *справянето с пристрастия*. Кодексът включва списък с полезни примери, които да помогнат на професионалните счетоводители да разпознаят кога пристрастието може да бъде заплаха за тяхната професионална преценка, включително във връзка с технологиите.

По отношение на *организационната култура* – се добавя нов материал за приложение, за да се подчертае важността на етичната организационна култура: „Насърчаването на етичната култура в рамките на една организация е най-ефективно, когато:

- а) лидерите и тези, които изпълняват управленски роли, насърчават важността и държат себе си и другите отговорни за демонстрирането на етичните ценности на организацията;
- б) съществуват подходящи програми за образование и обучение, управленски процеси и критерии за оценка и възнаграждение, които насърчават етична култура;
- в) съществуват ефективни политики и процедури за насърчаване и защита на тези, които съобщават за действително или предполагаемо незаконно или неетично поведение, включително лицата, подаващи сигнали за нередности; и
- г) организацията се придържа към етичните ценности в отношенията си с трети страни.”³⁰

Вижда се, че професионалните счетоводни организации, насърчават и развиват етичната култура и подпомагат прилагането ѝ в практиката, което дава възможност на професионалните счетоводители днес да изпълнят своите отговорности и да действат в обществен интерес. Необходимостта от промени е и следствие на настъпилата неочаквано пандемия от COVID-19. Това е една от причините да се обърне толкова голямо внимание на технологичната обвързаност в счетоводната практика и да се търсят нови начини за приложението на етичните принципи в тази сфера.

Счита се, че целта на промените е да се популяризират очакванията към ролята и мисленето на професионалните счетоводители и важността на механизмите за изказване в рамките на организациите. При сблъсък с етични дилеми, умението за изказ е важна част от ефективната организационна култура, позволяваща на проблемите да бъдат разгледани при първа възможност, преди да ескалират.

Етичните нагласи в счетоводната практика

Асоциацията на дипломираните експерт-счетоводители (АССА) провежда проучване, повдигащо въпроси за това как счетоводителите и фирмите по света се справят с етичните предизвикателства, породени от различни технологични тенденции. Според него 77% от анкетираните

²⁹ Пак там, параграф R120.5.

³⁰ Пак там, параграфи 120.13 А1 до 120.13 А3.

посочват, че етиката е „много важно“ умение в дигиталната епоха като 9 от всеки 10 дават на етиката най-високата от посочените оценки. Над средният дял от анкетираните в нестопанския и публичния сектор посочват, че смятат етиката за „много важна“ в дигиталната епоха. Близко две трети от анкетираните подкрепят дори по-силното присъствие на етиката в счетоводната дейност, а 54% призовават за промени в Етичния кодекс, съответстващи на обстоятелствата в дигиталната съвременност. Въпреки това един на всеки пет запитани признава, че през последната една година е усетил натиск за изпълнение на действия, нарушаващи етичните принципи. Най-често в тези случаи става въпрос за принципа на почтеността и по-конкретно „да бъдеш прям и честен във всички професионални и бизнес отношения“³¹.

Доверието е от решаващо значение в бизнес и професионални взаимоотношения. Комбинирането на новите технологии, изграждащи дигитализацията с връзки „лице в лице“ може да помогне за подобряване на доверието. Това са ключови констатации от доклад, озаглавен „Бъдещето на доверието“, възложен от организацията на дипломираните счетоводители в Австралия и Нова Зеландия (CA ANZ). Той се базира на две отделни проучвания на CA ANZ и фирмата за пазарни проучвания Edelman Intelligence³² през 2019 г. Първото проучване интервюира 1500 респонденти от Австралия и Нова Зеландия. Второто включва приблизително 1000 лица, вземащи финансови решения от професионални организации в Австралия, Нова Зеландия, Южна Африка и Обединеното кралство.

Проучването показва, че 47% от австралийски клиенти не се доверяват на собствените си доставчици на финансови услуги.³³

По степен на доверие лекарите са най-доверените професионалисти – 90%, следвани от инженери 84%, учители 83% и счетоводители 75%. Счетоводителите отбелязват по-висок резултат от съдебна система 68% и адвокати 65%.³⁴ Доверието се развива, но доверието в експертната е постоянно. Обяснението е, че не говори експертът, а неговата експертиза.

„Доверието е до голяма степен ключовият камък на глобалната цифрова икономика“ посочват Б. Чакраворти и Р. Ш. Чатурведи (от Университета Тафтс, Масачузет, САЩ).³⁵

Хората стават все по-зависими и същевременно по-недоверчиви към цифровите технологии, затова може да се каже, че обществото е изправено пред „парадокс на доверието“. Онлайн информацията не винаги е надеждна, социална медиите са уязвими за манипулиране и личните данни могат да бъдат компрометирани. Въпреки убедителните доказателства за недоверие към цифровата технология, хората я използват все по-интензивно в ежедневието.

Проучването на Edelman Intelligence изследва как новите технологии ще повлияят на счетоводството и счетоводната етика. Според резултатите – че 77% смятат, че новите технологии ще имат значително влияние.³⁶

Според Дж. Магарей (ръководител „Мисловно лидерство и изследвания“ за CA ANZ), не преминаването към по-голямо използване на технологии вреди на доверието в предоставянето на професионални счетоводни услуги, а съпътстващото отклонение от контакта „лице в лице“³⁷.

Докладът също така цитира Дж. Шарп (старши преподавател в Harvard Business School), който казва: „Хората и организациите с високо доверие се радват на огромна подкрепа и успех. Когато има доверие, клиентите са лоялни, иновациите процъфтяват и хората са мотивирани“³⁸.

Видно е, че честността и етичното поведение са ключови за спечелването на доверие във всички взаимоотношения. Това означава, че бизнес организациите трябва ясно да съобщават своите ценности и поетите ангажименти за честност и почтеност на всички заинтересовани страни, както външни контрагенти така и на собствените си служители.

³¹ Cohn Michael – ACCA finds need for improved ethics in digital age. // *Accounting Today*. 10.08.2017. <<https://www.accountingtoday.com/news/acca-finds-need-for-improved-ethics-in-digital-age>>

³² <https://www.charteredaccountantsanz.com/news-and-analysis/insights/research-and-insights/the-future-of-trust>

³³ Пак там, с. 10.

³⁴ Пак там, с. 11.

³⁵ Пак там, с. 14.

³⁶ Пак там, с. 15.

³⁷ Пак там, с. 17.

³⁸ Пак там, с. 5.

Дигитализацията излиза на преден план през последните години и особено след началото на пандемията от COVID-19, както е отбелязано в доклад на ACCA (Association of Chartered Certified Accountants) от 2020 г. – Дигитализация и глобалната пандемия³⁹. Целта е събраните данни да не се разпространяват и да се осигури адекватно съхранение при работа от къщи или при въвеждане на данни в електронна система. Ролята на професията е от решаващо значение, когато се разглежда пътят към възстановяването, а цифровите технологии са много важен компонент от пътя напред. Това има потенциала да бъде печеливша ситуация, при която засиленото възприемане на дигиталните технологии създава смислена работа за специалистите по счетоводство и финанси, като същевременно води до устойчиво възстановяване на организациите и икономиките, без да се нарушават етичните принципи.

Заклучение

Счетоводната практика многократно е показала важноста на етичното поведение на счетоводните специалисти за поддържане на доверие и дългосрочен успех на икономическата единица. Продължаващата дигитализация в счетоводната дейност и респективно в професията само ще увеличи значението на възможностите за етичен избор. Тази трансформация ще доведе до нови етични въпроси, които счетоводните и финансовите специалисти ще трябва да решават. Както споменава Р. Лоусън „Независимо доколко технологията замества или допълва хората, етичната преценка все още ще се изисква. Когато навлизаме в дигиталната ера, където данните имат способността да създават огромни запаси от стойност, етичното използване на тези данни предизвиква все по-голяма загриженост“⁴⁰.

В крайна сметка технологията може да окаже влияние върху детайлите, които човек трябва да разбере, за да бъде етичен, но това не променя централното значение на етичността. Сравняването с етичните проблеми, предизвикани от дигитализацията изисква да се върнем към една истина, толкова вярна от времето на Конфуций, колкото е и днес, а именно че етиката е свързана с човешкото поведение, а не с технологията.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Павлова, М. (2020)** Дигитализация, счетоводство и обучение – пленарен доклад. В сборник: Развитие на българската и европейската икономика – предизвикателства и възможности. Сборник с научни изследвания от годишната конференция на Стопански факултет на ВТУ, проведена на 15–16.10.2020 г. във Велико Търново. с. 11–17.
2. **Павлова, М. (2020)** Променящата се роля и новите компетенции на управленските счетоводители в ерата на цифровите технологии. В Сборник: Приносите на счетоводството в икономическата наука. Юбилейна международна научна конференция по повод 100-годишнината на катедра «Счетоводство и анализ», 2020, София, УНСС, Издателски комплекс –УНСС, с. 136–144.
3. **Петрова, П. (2021)** Accounting Perspectives in the Light of Digitalization 4rd International Conference Southeast Europe: History, Culture, Politics, and Economy. Bologna: Filodiritto Publisher, ISBN 979-12-80225-33–7, p. 170–171=
4. **Cohn, M.** ACCA Finds Need for Improved Ethics in Digital Age. // *Accounting Today*, August 10, 2017, <https://www.accountingtoday.com/news/acca-finds-need-for-improved-ethics-in-digital-age>, viewed 25 Mar. 2022.
5. **CPA Canada.** Foresight, the Way Forward. PDF viewed 25 Mar. 2022, https://www.cpacanada.ca/en/foresight-initiative?sc_campaign=48F75D74ED1E41C6947BCC4123A35422.
6. **Knudsen, D. R.** Elusive Boundaries, Power Relations, and Knowledge Production: A Systematic Review of the Literature on Digitalization in Accounting, *International Journal of Accounting Information Systems*, 36, 2020, p. 22.

³⁹ https://www.accaglobal.com/us/en/technical-activities/technical-resources-search/2020/august/digitisation_global_pandemic.html

⁴⁰ **Lawson, R.** (2018). Management Accounting Education: new Imperatives, <https://sfmagazine.com/post-entry/august-2018-management-accounting-education-new-imperatives/>

7. **Lawson, R. (2018)** Management Accounting Education: New Imperatives, <https://sfmagazine.com/post-entry/august-2018-management-accounting-education-new-imperatives/>, viewed 25 Mar. 2022.

8. **Strategic Business Reporting.** Accounting Ethics in the Digital Age, <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/ethics-digital.html>, viewed 25 Mar. 2022.

9. **Vaidyanathan, N.** Navigating Ethics in a Digital Age. // International Federation of Accountants, October 18, 2017, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/building-trust-ethics/discussion/navigating-ethics-digital-age>, viewed 25 Mar. 2022.

10. **Wolters Kluwer,** CCH Survey Reveals Top 5 Trends Impacting Future for Accounting Firms of All Sizes. // Cision PR Newswire, viewed 25 Mar. 2022.

11 <https://www.icas.com/professional-resources/ethics/2022-code-of-ethics-incorporates-iesba-changes-to-promote-the-role-and-mindset-expected-of-professional-accountants>, viewed 25 Mar. 2022.

12. <https://sfmagazine.com/post-entry/july-2019-adapting-accounting-ethics-to-new-technology/>, viewed 25 Mar. 2022.

13. https://www.accaglobal.com/us/en/technical-activities/technical-resources-search/2020/august/digitisation_global_pandemic.html, viewed 25 Mar. 2022.

14. <https://www.charteredaccountantsanz.com/news-and-analysis/insights/research-and-insights/the-future-of-trust>, viewed 25 Mar.